

Novogovor - vulgata današnjice

Kuna, Branko; Glavaš, Zvonimir

Source / Izvornik: **Jezikoslovlje, 2014, 15, 349 - 371**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:083244>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

UDK 808.5:32

070:811.163.42

Izvorni znanstveni članak

Primljen 21.10. 2014.

Prihvaćen za tisak 06.12. 2014.

Branko Kuna¹Zvonimir Glavaš²¹Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku²Sveučilište u Zagrebu

Novogovor – vulgata današnjice

Novogovor se promatra kao sociolekt ograničene politokracije koji nastoji preuzeti funkcije općeg jezika. Kada (bilo koja) vlast progovara jezikom koji pogoduje njezinim interesima, može se reći da je na djelu oblik novogovora. Ovim radom nastoji se prepoznati, opisati i usporediti pojavne oblike novogovora zabilježenog u hrvatskom novinstvu 1971. godine i u današnjem trenutku. Novogovor s većinom svojih temeljnih obilježja moguće je prepoznati u oba razdoblja te se zaključuje kako on odražava kretanja silnica dominantnih centara moći, ali i da u svakom razdoblju djeluje aktivno reproducirajući tu moć. Promjenom društveno-političkog sustava na upražnjena mjesta zasjele su nove jedinice, a zanimanje vladajućih za jezičnu higijenu, bojanje riječi i mistifikaciju stvarnosti nimalo nije splasnulo.

Ključne riječi: novogovor; hrvatski tisak; ideologemi; manipulacija; mistifikacija; ideologija; socijalizam; liberalizam.

1. Uvod

Novogovor kao odsječak političkoga govora (diskursa) u službi je preuzimanja i održavanja vlasti te njezine promidžbe, ali i manipulacije javnosti kada ju treba uvjeriti u ispravnost sumnjivih postupaka na štetu građana ili druge (suprotne) političke skupine. Ako se promotre društveni sustavi vlasti, novogovor ne postiže orwellovski zamišljene, krajnje ciljeve, kao što su postizanje jednodimenzionalnosti i „regulacija zbilje“. Unatoč tomu što ne ostvaruje ortodoksiju misli, svaki novogovor ima moć utjecanja na mišljenje semantičkom razgradnjom jezika, čineći tako svojevrsno simboličko nasilje (Cameron, 1995: 153). Sam ostvaraj novogovora u javnosti

jest „doprinos“ tzv. **demokratskom deficitu** u društvu, odnosno uklanjanju mogućnosti izražavanja demokratskoga kritičkog mišljenja i potiskivanju građanske kritičke svijesti.

Veoma česta pojava koja prati proizvodnju i prakticiranje moći jest i „jezično nasilje“. Sintagma je to koja može označivati doista različite stvari, ovisno o situacijskom kontekstu, no vid tog nasilja uočava se u svakom pojavnom obliku komunikacije (Žižek, 2008: 56). Svaka komunikacija zahtijeva stabilizaciju fluidnog, uvijek izmičućeg značenja, odnosno prošivni bod koji drži na okupu simboličko polje.¹ Slično zapažanje s nešto drukčijeg teorijskog polazišta navodi i Bourdieu (1992: 14) ističući da svaka jezična razmjena podrazumijeva i odnose simboličke moći u kojima se ostvaruju odnosi snaga između govornika ili njihovih skupina. Takva stabilizacija, odnosno rezultanta suočenih govorničkih snaga, nikada nije uravnotežen kompromis strana uključenih u komunikaciju, a kada je riječ o sveobuhvatnoj implementaciji novogovora iz centara moći – jezično/simboličko nasilje dobiva osobito sustavnu dimenziju. „Svaki se novogovor, neovisno o doseg i trajanju, poima kao nasilni proces. Svejedno je provodi li ga eksplicitna ili nekakva prešutna jezična politika“, tvrdi Granić (2009: 42).

1.1. Ideologizirani jezik

Interdisciplinarna istraživanja u interpretiranju novogovora i drugih pojava u kojima se prepliću jezični i društveni (kulturni) fenomeni nazivaju se diskursna analiza (DA) koja se pojavljuje izvan kruga zemalja *socijalističkoga bloka* ili onih iz *Željezne zavjese* još 70-ih godina prošloga stoljeća u SAD-u, Velikoj Britaniji, Nizozemskoj i Francuskoj. Kao poseban odsječak toga smjera nastaje **kritička diskursna analiza** (*critical discourse analysis, CDA*), a čine ju pristupi s kraja 80-ih koji se okreću ideološkim pitanjima uporabe jezika, odnosno diskursu i ideologiji, stoga bi ju se moglo nazvati i ideološkom diskursnom analizom.² Unutar CDA pojam ideologije nema nužno negativne konotacije, naprotiv, on u lingvističkom smislu

¹ Pojam *prošivnog boda* (*point de capiton*) kao stabilizatora jezičnog značenja u humanističke je discipline uveo Lacan (1993: 268) te ga u toj tradiciji preuzima Žižek. Na sličnu primjenu tog koncepta pri označavanju čvorišne točke ustrojavanja (simboličke) hegemonije nailazimo i kod Ernesta Laclaua i Chantal Mouffe (2014) u kontekstu bliskom problematici ove analize.

² Među istaknutijim predstavnicima toga smjera ističu se svojim radovima: Teun van Dijk, Ruth Wodak, Pierre Bourdieu, Norman Fairclough, Robert-Alain De Beaugrande, Deborah Tannen. Vrijedi pripomenuti kako su prije tih lingvističkih smjerova slična pitanja postavljali mnogi filozofi, među kojima i Antonio Gramsci, Louis Althusser, Michel Foucault, Theodor Adorno, Max Horkheimer i drugi.

određuje vrijednosno značenje nekoga diskursa (ili manjih jezičnih jedinica), a u sociološkom smislu ideologija je uvjet društvenog komuniciranja te predstavlja temelj društvenih predodžaba koje dijele članovi određene zajednice (van Dijk 2004). Ideologija je nastala s čovjekom, to jest svojstvena je čovjeku kao dijelu prirode, a tijekom povijesti više je puta mijenjano značenje te riječi.³ Češće se ideologijom zovu institucionalizirane doktrine – ustaljeni obrasci mišljenja i ponašanja koji štite postojeći poredak. Ideologija nastoji društvene odnose koje zastupa prikazati prirodnima. Fairclough (1992: 87) ju dovodi izravno u vezu s diskurzivnom praksom i izražavanjem odnosa dominacije:

I shall understand ideologies to be significations/constructions of reality (the physical world, social relations, social identities) which are built into various dimensions of the forms/meanings of discursive practices, and which contribute to the production, reproduction or transformation of relations of domination.“

Jezik kao apstraktan sustav neutralan je s obzirom na ideologiju, no čim ga se smjesti u njegov realan kontekst uporabe, on postaje objektom procesa ideologizacije čiji je konačni cilj osvajanje društvene moći (Škiljan, 2000: 86).

U iskorištavanju jezika u ideološke svrhe posebno mjesto imaju mediji koji prema Marcuseu pridonose manipulaciji i potiskuju kritičko individualno mišljenje i na taj način integriraju suprotnosti. Budući da masovni mediji posjeduju veliku moć uvjeravanja, što im omogućuje širenje vlastitog tumačenja stvarnosti, oni postaju jedan od najvažnijih proizvođača ideologije u modernom društvu (Topić, 2004). Političke ideologije prihvaćaju se i propagiraju različitim diskursnim strategijama, a iste strategije dijele različita društvena uređenja (Van Dijk, 2006). Primjerice, strategija pozitivnog samopredstavljanja i negativnoga predstavljanja političkih suparnika ili neistomišljenika opće je mjesto političkih sustava diljem svijeta. Nagle i opsežne promjene često su posljedica ideološke instrumentalizacije jezika i velikih političko-ideoloških potresa u izvanjezičnoj stvarnosti, što izaziva stvaranje novih idioma koji se od centara moći šire prema cjelovitoj govornoj zajednici, odražavajući pritom obilježja ideologije i moći koje reproduciraju. Nametanje novogovora ovladavanjem regulatornim mehanizmima diskursa predstavlja prioritet izvorštima i silnicama moći koje ga nameću, a s tim u vezi Foucault (1994: 117) za-

³ Napoleon je svoje protivnike podrugljivo nazivao *ideolozima*; u negativnom smislu ideologija označuje otuđenu, izvrnutu, mistificiranu svijest; u pozitivnom smislu bio bi to skup znanja i vjerovanja, cjelokupni duhovni život (Ivas, 1988: 17). Eagleton (1991: 28) ideologiju određuje kao „ukupan kompleks označiteljskih praksi i simboličkih procesa u određenom društvu... koji se tiče načina kako pojedinci 'žive' te društvene prakse...“

ključuje: „Jer diskurs – kao što nas povijest neprestano poučava – nije tek ono što izražava borbe i sisteme vladavine, već ono zbog čega i pomoću čega se vodi borba, moć koje se valja dočepati.“ Svako suprotstavljanje moći kreće se u istom horizontu, bolje rečeno u istom krugu, tako da se protumoć, čim pobijedi, preobražava u moć koja će provocirati neku drugu protumoć, tvrdi Habermas (1988: 267).⁴ Na sličnom će tragu Bourdieu (1992: 20) zaključiti kako „jezik – zbog svoje neograničene generativne, ali ujedno i, u kantovskom smislu, *originarne* sposobnosti kakvu mu daje njegova moć da oživotvoruje proizvođači kolektivno priznatu, i na taj način ostvarenu predodžbu o egzistenciji – predstavlja zacijelo prvorazredan oslonac snu o apsolutnoj moći.“

1.2. *Novozbor i totalitarizam*

U jezikoslovlju se slikovitom kovanicom *novogovor* objedinjuju različiti stvarni (povijesni), ali i fikcionalni pojavni oblici na ideologiji utemeljenih idioma. Sam pojam novogovora veoma često veže se uz jezik totalitarnih sustava koji odlikuje obmana, manipulacija, sužavanje obzora mišljenja i spoznaje onih kojima je poruka namijenjena. To je stoga što se taj pojam prvi put spominje u Orwellovu distopijskom satiričnom romanu *1984.* koji oslikava stanje u imaginarnoj državi Oceaniji u kojoj je na vlasti jedna Partija (Anglosoci), a novogovorom ili **novozborom** drži se na okupu narod u stalnom strahu od vanjskih i unutarnjih neprijatelja.⁵ Zadaća je novoga jezika iskorijeniti dotadašnja jezična sredstva (starogovor) kojima bi građani mogli prenositi subverzivne misli međusobno, ali i sami u sebi. Postizalo se to zabranama riječi, odnosno progresivnim smanjivanjem leksika i njegovom resemantizacijom te gomilanjem apstraktnih, značenjski potpuno ispražnjenih formula-cija koje su govornike nužno vodile u besmisleni govor. S obzirom na vremensko-prostorne odrednice objave (1949. godina) većina je recipijenata u njemu prepoznala kritiku jezika staljinističkih režima, te je stoga referiranje na Orwella postalo veoma popularno u tekstovima konzervativnih i liberalnih intelektualaca na Zapadu.⁶

⁴ S tim u vezi Foucault (1980: 142) smatra kako „ne postoje odnosi moći bez otpora; potonji je tim više stvaran i djelotvoran jer nastaje na samom mjestu primjene moći; otpor moći ne mora dolaziti iz nekog drugog izvora da bi bio stvaran, niti je neumoljivo frustriran činjenicom da je 'sunarodnjak' moći...“ Za tako shvaćen otpor karakteristična je kooptacija (i izvrtanje) diskursa moći.

⁵ Detaljnija razmatranja o svom fikcionalnom jeziku autor je iznio u dodatku svog romana naslovljenom *Načela Novogovora* (Orwell, 2003: 210).

⁶ Tako Cameron (1995: 151) navodi da je 1983. engleski filozof R. Scruton u novinama *The Times* u tekstu *How Newspeak Leaves Us Naked* pojam novogovora upotrijebio analizirajući politički diskurs SSSR-a.

No, u stvarnosti primjenu takva devijantnog jezika u stvarnoj državi – nacističkoj Njemačkoj – zorno je prikazao Victor Klemperer u djelu *LTI: Bilježnica filologa* (prvi put objavljena 1947.). Jezik Trećega Reicha u svakodnevnoj praksi odlikuje izokretanje značenja, semantička inflacija, odnosno semantička neologija te terminologizacija zbog čega je teško razlikovati ideološki od neideološki upotrijebljenog jezika. Primjer takve uporabe bila je riječ *heroj* koja je služila za preimenovanje njemačkoga vojnika u svim fazama velikonjemačkoga rata, na početku kada pobjeđuje i na kraju kada gubi. U jeziku se zrcale i značajke svakoga razdoblja, a indoktrinaciju pojedinca jezikom u epohi koju je proživio Klemperer (2007: 21) je jednostavno obrazložio: „Nacizam je ušao u meso i krv mase pojedinačnim riječima, izričajima i rečeničnim oblicima koje je nametnuo beskrajnim ponavljanjem i koji su bili preuzeti mehanički i nesvjesno.“

1.3. Zašto pisati o iskrivljenu jeziku

Zajedničko motivaciji i potrebi proučavanja novogovora u svim istraživanjima jest otkrivanje povezanosti jezika, mišljenja i stvarnosti u koju smo uronjeni. Iako je potpuni nadzor mišljenja pomoću uporabe jezika tek fikcijski motiv, a (pret)postavka o potpunoj uvjetovanosti ljudskog mišljenja usvojenim jezičnim sustavom nešto što se u znanosti uglavnom odbacilo, složeno je prožimanje jezika, mišljenja i „stvarnog svijeta“ nesumnjivo te predstavlja razlog zbog kojeg je važno proučavati pojave poput novogovora.⁷ Usvajanje jezika podrazumijeva i usvajanje sustava vrijednosti, načela kategorizacije i samorazumljivih obrazaca odnošenja prema svijetu (Ivas, 1988: 26). Sukladno tomu nagle, drastične promjene u jeziku, poput pojave novogovora prouzročenog vanjskim utjecajima, nameću nove obrasce razumijevanja, kategoriziranja, vrednovanja i postupanja.

Kada (bilo koja) vlast progovara jezikom koji pogoduje njezinim interesima, može se reći da je na djelu oblik novogovora, stoga ga se ni u kom slučaju ne može vezati isključivo za totalitarne oblike vladanja: nacizam, fašizam ili tzv. real-socijalizam u državama Istočne Europe. Pojava je to koja se veže uz politički diskurs kao svojevrsni politolekt (Granić, 2009: 426) te je izrazito politički motivira-

⁷ Sapir-Whorfova hipoteza o jezičnoj relativnosti zapravo dovodi u vezu semantičke kategorije u jeziku s mentalnim kategorijama kojima se koristi govornik nekoga jezika u doživljaju svijeta (stvarnosti). I dok su njezine radikalne interpretacije u lingvistici uglavnom odbačene, potreba proučavanja spomenutog prožimanja može se dodatno naglasiti upozoravanjem na vezu između diskursa i subjekta kakvom ju vide spomenuti poststrukturalistički filozofi koji su znatno utjecali na kritičku diskursnu analizu. Riječ je o tome da se subjekt ne promatra kartezijanski kao pozicija neovisna o diskursu, već kao učinak mreže diskursa.

na. No kada se u hrvatskoj javnosti govori o socijalističkoj prošlosti, veoma se lako upada u zamku „emotivnog ekstremizma“ upravo zbog toga što se smatra da je novogovor isključivo oznaka toga doba. Sporno je tvrditi da novogovor iz socijalističkog doba u suvremenoj Hrvatskoj danas čuvaju mediji: „Oni ga, štoviše, održavaju na životu i prilagođavaju novim okolnostima“ (Sesar i Vidović, 2001: 622). Činjenica jest da su u istim kontekstima umjesto nekih riječi došle druge, primjerice, uz *vrijednosti*, *tekovine*, *standarde* rabio se atribut *socijalističke*, a danas te imenice dopunjuje atribut *europske*. Tomu se može dodati i pojačana tvorba pomoću prefiksoida *euro-* koji zamjenjuje pridjev: *euroideologija*; *eurokracija*, *euroskeptici*, *eurotržište*, *eurobankari*, a na tom je tragu sve češća tvorba naziva tvrtki s „poželjnim“ *euro-* kao prefiksoidom, samostalnom riječi ili polusloženičkim dijelom: *Euro-Brod* (Slavonski Brod), *Eurodom* (Opatija), *Euroherc* (Zagreb), *Euro Kuća* (Ližnjan), *Eurotrade* (Rovinj), *Eurovoće* (Orahovica), *Eurovrt* (Zagreb) itd. Spomenute tvorbe u integracijskim procesima, koji su na djelu u Europi već dulje vrijeme, dijelom su „eurogovora“ (Kryžan-Stanojević, 2010) koji baštine jezici država članica EU.

Ističemo ponovo kako ni jedna vlast države ili „brojčano i društveno značajnije grupe“ (Bourdieu, 1992: 86) ne može odoljeti manipulativnim čarima simboličke borbe i nametanja svoje slike svijeta. Usmjeravanjem na političke protivnike, a ne na njihova stajališta koja zastupaju, uvođenjem rigidne podjele *Mi – Oni* te širenjem vlastite i jedine ispravne ideologije uz isključivanje drugog kao apsolutno neprihvatljivog, takav govor prelazi u **govor mržnje**. Svojevrсна prethodnica (velikih) sukoba između država, ali i totalitarnih obrata unutar društva, jest upravo govor mržnje kao „mobilizatorsko sredstvo“ ušutkavanja, a često i „uklanjanja“ neistomišljenika (Bugarski, 2001: 117). Nediskretna granica između tih dvaju fenomena javne komunikacije znači kako postoji i prostor gdje se oni prelijevaju i prožimaju.

1.4. Postavke istraživanja

Ovaj rad nastojat će kvalitativno istražiti i opisati postojanje i funkcioniranje novogovora u hrvatskim tiskovinama u dvama vrlo različitim povijesnim razdobljima: u vremenu socijalističke ere i političkoga bunta zvanog *Hrvatsko proljeće* u sklopu bivše države SFRJ te 40-ak godina poslije u kapitalističkom uređenju samostalne države koja je postala sastavnim dijelom euroatlanskih integracija.

Pretpostavka je kako je 1971. bilo očekivano da će novogovor biti sveprisutan u medijskom prostoru te da će ga se stoga lako prepoznati. Naime, riječ je o razdoblju jednopartijskog režima socijalističke Jugoslavije, a slična su proučavanja jezika

režima tzv. realsocijalističkih država već donijela brojne rezultate.⁸ Hipoteza istraživanja, oslonjena na poznavanje povijesnih prilika proučavanog vremena, bila je da će taj novogovor svojim pojavnim oblicima odražavati ne samo općenite značajke režima nego i značajna povijesna zbivanja tog specifičnog razdoblja, kao što su reformna kretanja u Savezu komunista Hrvatske/Jugoslavije te afirmacija Pokreta nesvrstanih i pozicioniranje spram blokova supersila.⁹ Kao korpus za istraživanje odabrana su izdanja *Vjesnika* u siječnju i veljači 1971., političkog dnevnog lista čija su izdanja dostizala vrhunac svoje čitanosti upravo u to doba. Proučavanje korpusa otkrilo je brojne primjere novogovora koje se načelno može razvrstati u tri kategorije: (1) tradicionalni ideološki govor SFRJ, (2) novogovor specifičan za unutarnje političke prilike 1970-ih te (3) novogovor specifičan za vanjskopolitičke prilike 1970-ih.

Nešto je drukčija situacija s novogovorom danas. Uobičajeno se o suvremenom društvu stvara i podržava predodžba kao o postideologijskom društvu, obilježenom krajem povijesti, ideologija, velikih narativa i ostalim „endističkim“ konceptima¹⁰. No upravo ti koncepti u mnogim su kritičkim promatranjima¹¹ osporavani kao izrazito ideologizirani. Žižek (2008: 35) tako tvrdi:

Neke odlike, stavovi i životne norme više se ne percipiraju kao ideološki obilježene. One se doimaju neutralnim, ne-ideološkim, prirodnim, zdravorazumskim. Ideologijom smatramo ono što se nalazi izvan tog područja: gorljivi religijski fanatizam ili posvećenost određenoj političkoj orijentaciji. Hegelovska poanta bi se ovdje odnosila na činjenicu da upravo neutraliziranje nekih odlika i njihovo smještanje u spontano usvojenu pozadinu obilježava ideologiju u njenom najčišćem značenju i na najučinkovitiji način.

Oslanjajući se na takvo razmišljanje, ovaj rad pretpostavio je da se i u suvremenom medijskom diskursu mogu naći primjeri koji odgovaraju novogovoru i koji bi, sukladno tomu, u određenoj mjeri potvrdili da ni današnje društvo nije slobodno od ideologije.

⁸ V. Głowiński (1990), Zemskaja (2000), Cichońska i Kuna (2011).

⁹ Više o unutarnjoj i vanjskopolitičkoj situaciji u Hrvatskoj i Jugoslaviji toga vremena vidjeti u Radelić (2006) i Bekić (1988).

¹⁰ Teza o kraju metapripovijesti prvi put se značajnije afirmirala djelom *Postmoderno stanje* Jean-Francoisa Lyotarda (2005), a koncept kraja povijesti i trijumfa liberalizma osobito je afirmirao Francis Fukuyama (1994) knjigom *Kraj povijesti i posljednji čovjek*.

¹¹ Ovaj rad oslonio se ponajprije na dva takva kritička osvrt; knjigu Jacquesa Derride *Sablasti Marxa* (vidjeti Derrida, 2002.) te Slavoj Žižeka *O nasilju* (vidjeti Žižek, 2008.).

Kao korpus za istraživanje korišteni su pojedini brojevi *Večernjeg lista* i *Globusa* s kraja 2012. godine. Primjeri pronađeni istraživanjem išli su u prilog navedenoj pretpostavci te ih možemo podijeliti u dvije okvirne (nešto teže razgraničive) kategorije: (1) novogovor karakterističan globalno za aktualni oblik liberalizma te (2) novogovor specifičan za hrvatsku povijesnu situaciju ili situaciju postsocijalističkih zemalja bivšeg Istočnog bloka. Primjeri prve kategorije najrašireniji su i najvećim dijelom pripadaju ekonomskom diskursu, odražavajući ono na što upozoravaju mnogi suvremeni društveni kritičari – da se moć u suvremenom društvu ubrzano pomiče iz sfere političkog u sferu ekonomskog.

2. Novogovor 1971.

Pregled novogovora iz vremena sedamdesetih započinjemo ključnim pojmovima tradicionalnoga ideološkoga govora SFRJ, pojmovima koji su zastupljeni u najdužem dijelu jugoslavenske socijalističke države te su prepoznatljivi kao amblematičan primjer jezika vladajućeg režima. Riječ je o brojnim ideologemima – pojedinačnim riječima i izrazima koji imaju simboličku, ideološku vrijednost, a čija je poraba poželjna i nekompromitirajuća. U uobičajeni bi repertoar ulazili: internacionalizmi: *revolucija, sistem, progres, socijalizam*; (okamenjene) sintagmatske veze: *socijalističko društvo, udruženi rad, radni ljudi, radnička klasa, Savez komunista, narodi i narodnosti, bratstvo i jedinstvo*; polusloženice i složenice: *idejno-politički, moralno-politički, samoupravljanje, općenarodni*... Navodimo neke od reprezentativnih primjera:

- (1) *Predsjednik Centralnog komiteta SK Hrvatske Savka Dabčević-Kučar, govoreći o tome dokle se stiglo u razradi našeg političkog sistema, rekla je da su svi naponi Saveza komunista usmjereni na razradu obaju konstitutivnih elemenata naše zajednice: federacije kao zajednice ravnopravnih naroda i narodnosti i kao zajednice udruženog rada i proizvođača.* (VJ, 16. 1. 1971., str. 3)¹²
- (2) *Josip Broz Tito: „To pretpostavlja i otvorenu borbu protiv svih idejno i politički tuđih i neprijateljskih shvatanja i akcija. Kada je u pitanju jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti, uloga radničke klase i radnih ljudi i naše samoupravno socijalističko biće, vodeća idejno-politička uloga SKJ, koncepcija opštenarodne obrane, isto kao i suverenitet i integritet, nezavisnost i nesvrstana vanjska politika naše*

¹² U svim su primjerima u radu kosim slovima istaknute ključne riječi, a izvor se navodi kraticama; VJ – Vjesnik, VL – Večernji list, GL – Globus.

zemlje – ne može biti kompromisa i pogađanja ni sa kim.“ (VJ, 16. 1. 1971., str. 3)

Težnja za obavještavanjem u prethodnim je primjerima potpuno potisnuta ili je marginalna, a u prvom su planu ideologemi. Što je veći broj ideologema, manje je sadržaja, a kada ideologemi prevladaju, tada postaje nebitno ono što se komunicira. Jezik zasićen ideologemima nije referencijalan, okreće se sebi proizvodeći tek zrcalnu iluziju referencije, a obavijesnu funkciju nadomješta izvedba koja se kreće u zadanim (ritualnim) okvirima.¹³ Kada se govori o semantičkoj strani novogovora toga razdoblja, najuočljivije obilježje bila je **neodređenost** koju je teško odvojiti od drugih sličnih značenjskih nijansi: apstraktnosti i općenitosti, dakle karakterizirao ga je često puki verbalizam. Činilo se to gomilanjem riječi i spojeva bez logičkoga reda, uz izostanak afektivnosti, a na štetu jasnoće i sadržajnosti jezičnih poruka koje se ponekad protezalo do potpune nerazumljivosti kao u (2).

2.1. Dogmatizam i „novi smjer“

Zanimljivo je uz istaknute ključne pojmove uočiti i još nekoliko njihovih važnih obilježja. Naime, primjeri koji pripadaju toj kategoriji u razdoblju sedamdesetih više nisu usmjereni širenju određenog svjetonazora i osvajanju moći, budući da već dugo predstavljaju dominantnu paradigmu ili bolje rečeno – dogmu. Njihova je uloga hipnotičko-obrednog karaktera; riječ je o minimalno varijantnim formulama koje se ponavljaju evocirajući temeljni mit, ključne dogme na kojima počiva sustav. Ostvaraj je to novogovora koji ponajprije služi potvrđivanju pripadnosti doktrini i pripadajućoj skupini govornih subjekata, što odgovara opisu doktrinarnog mehanizma kontrole diskursa M. Foucaulta (1994: 128). Inkluzivnost te potvrđivanja pripadnosti i pravovjerja općenito su važne odlike novogovora, a one se vrlo često ostvaruju naglašenom uporabom osobnih ili posvojnih zamjenica, posebice u 1. licu množine:

- (3) *Naše obrambene pripreme nisu uperene ni protiv koga tko stvarno želi mir i tko poštuje naše pravo na slobodan i samostalan razvitak našeg samoupravnog socijalističkog društva.* (VJ, 16. 1. 1971., str. 1)

S tim u vezi Ivas (1988: 24) napominje kako prvo lice množine „nikad ne znači umnožavanje istog *ja*, nego ili agresivno širenje osobnih granica ('aneksija neodre-

¹³ Takav bi jezik odgovarao osobinama performativno shvaćenog jezika kakvog opisuje Felman (1993), a slijeđenje tih sličnosti potencijalno bi otvorilo donekle novu perspektivu u proučavanju novogovora.

denih globalnih drugih lica')... ili smjerno povlačenje u zajednicu, gdje se *ja* rasplinjuje i tako postaje neuhvatljivo i neodgovorno.“

Ipak, '71. je godina i kada se uz spomenuti tradicionalni novogovorni repertoar usporedno pojavljuju „novi“ ključni pojmovi kojima se u Hrvatskoj jednim dijelom slabe dogmatski okovi koji ju stišću, ali i navješćuje preslagivanje odnosa unutar države, odnosno među njezinim republičkim sastavnicama. Takvi su pojmovi primjerice *razvijeni/nerazvijeni, prestrukturiranje, promjene, čisti računi, devize, etatizam, ravnopravnost, federalizam, centralizam, nacionalizam, unitarizam, separatizam, birokracija, jezično pitanje, nacionalno pitanje* i sl. Činjenica da se pojmovi karakteristični za govor reformne struje među hrvatskim komunistima uvijek nalaze zajedno s temeljnim leksikom režima upućuje na to da je ta struja vodila računa o tome da svojim diskursom uvijek potvrđuje pripadnost sustavu. Osobito se dobro vidi pozicioniranje reformama sklonih političara u primjerima u kojima se njihovim (afirmativno predstavljenim) tendencijama suprotstavljaju one nepoželjne, proskribirane:

- (4) Istakavši da sadašnje *prestrukturiranje ekonomskog i političkog života* naše zemlje karakterizira *borba za interese proizvođača, radničke klase i svih naroda i narodnosti* naše zemlje, Bijelić je rekao... (VJ, 16. 1. 1971., str. 3)
- (5) Prvo, zbog toga što se u raspravama o ekonomskim odnosima *federacija – republika ne radi o demontiranju federacije kao zajednice interesa radnih ljudi, naroda i narodnosti i samoupravljača, nego o demontiranju centralističke blagajne, o demontiranju ostataka etatističke centralizacije, administrativne centralizacije birokratskog odlučivanja u ime radničke klase i umjesto nje o njezinu višku rada. To se dakle demontira, a ne federacija.* (VJ, 19. 1. 1971., str. 5)
- (6) U ovom trenutku od *uspješne idejno-političke akcije SK i njegove sposobnosti da se jasno i javno razgraničava od raznih unitarističkih, nacionalističkih i drugih nesamoupravnih snaga* umnogome zavisi daljnji *razvoj društva*... (VJ, 25. 2. 1971., str. 4)

Kada je u pitanju vanjskopolitički kontekst, središnju ulogu ima koncept **nesvrstanosti** – iz njega proistječe temeljno ponašanje koje uvijek treba biti „*nezavisno, nesvrstano, principijelno i uvijek aktivno, a ne neutralno.*“¹⁴ Osim općenitog referiranja na doktrinu nesvrstanosti u razmatranjima vanjskopolitičkih tema, mišljenje se javnosti nastoji usmjeriti i pridavanjem vrijednosno snažnih epiteta akterima dog-

¹⁴ VJ, 24. 2. 1971., str. 3.

đanja aktualne svjetske politike. Budući da je to razdoblje relativno dobrih odnosa SFRJ s blokovskim supersilama, pojmovi izrazito negativnih konotacija (*imperijalizam, kolonijalizam, hegemonizam* i sl.) često su tek općenito doneseni i izbjegavali se povezati s nekom od njih. Kad se to ipak dogodi, poseže se za ogradama (prenošenje navoda stranih agencija, npr.) kao u sljedećem primjeru:

- (7) *Pošto se ističe da ti prijestupi grubo krše suverenitet i sigurnost DR Vijetnama, u saopćenju se oštro osuđuju te 'barbarske akcije američkih imperijalista'* (VJ, 19. 1. 1971., str. 2)

Već je napomenuto, a iz prethodnih primjera i vidljivo, kako je svaki novogovor mistificirani govor koji oponaša istinu svojom nejasnoćom te tako odmaže snalaženje u stvarnosti. Zanimljivo je stoga pozornost obratiti i na posebnu strategiju, mistifikaciju kraticama, istu onu koju ističe Klemperer (2007) već u samom naslovu svoje knjige (*LTI = Lingua Tertii Imperii*). Riječ je o jezičnim elementima koji većini primatelja ne referiraju ništa konkretno, ali zato privlače pozornost svojim oblikom te u tu skupinu možemo ubrojiti i stopljenice koje nastaju. Ilustrativan primjer takve onodobne prakse jest i sljedeća rečenica:

- (8) *Predsjednik Republike i predsjednik **SKJ** Josip Broz Tito primio je u petak prije podne na Brionima članove delegacije **PURP**, člana **Politbiroa** sekretara **CK** Jozefa Teichmu i člana **CK PURP** Stanislava Kaniu i zadržao se s njima u dužem prijateljskom razgovoru. Prijemu su prisustvovali predsjedavajući u **IB** Predsjedništva **SKJ** Mijalko Todor i član **IB** Stane Dolanc...* (VJ, 16. 1. 1971., str. 2)

Vrlo slična pojava ispraznoga, mistificiranoga govora jest i metonimijska uporaba naziva određenih političkih događaja i procesa. Bezbroj je primjera u kojima se kaže kako treba zauzeti pristup koji će se zasnivati *na trasi Devetoga kongresa i Prve konferencije SKJ* ili da treba dati podršku *kursu i politici SKH*. Spominjanjem tih događaja i procesa ništa se ne opisuje, u njima nema ničeg novog, obavijesnog. Oni imaju jedino ulogu da pruže nadu u (o)čuvanje položaja na partijskoj ljestvici osobi koja ih izgovara. Sve to znaci su **dogmatski** obilježenoga govora, a njegov nezaobilazni element u tom vremenu bila je i glorifikacija vođe. Izrazito je bilo važno naglasiti privrženost Titu, njegovu pravovaljanost i nepogrešivost. Sedamdesetih godina u SFRJ ta glorifikacija nije usporediva s deifikacijom Adolfa Hitlera kakvu opisuje Klemperer (2007: 130), niti sa situacijom u nekim drugim socijalističkim režimima, no spomen Josipa Broza Tita neizostavno se okružuje nizom obveznih, izrazito afirmativnih atributa, kao u sljedećem primjeru:

- (9) *Dragi **druže Tito**, u ovom svečanom trenutku početka rada Gradske*

skupštine SUBNOR Zagreba, naše misli upućene su tebi, našem ratnom komandantu, graditelju samoupravnog socijalizma, dosljednom borcu za mir i za punu ravnopravnost naroda i narodnosti socijalističke Jugoslavije. (VJ, 20.1.1971, str. 3)

2.2. Resemantizacija

Već je istaknuto kako je popis pojmova koji su doživjeli neki oblik značajnije resemantizacije ili preosmišljavanja značenja u novogovoru socijalističke Jugoslavije bio prilično opsežan. Vjerojatno prvi koji se nameću u do sada navedenim primjerima jesu *rad*, *radnik*, *radni ljudi*, *radna sredina* i ostale slične inačice. Iako je kult radnika udarnika (tzv. stahanovština, prema Alekseju Stahanovu) sedamdesetih godina već jenjavao, u stalnim je novogovornim formulama i dalje bio neizbježan topos, popunjavajući funkciju „heroja“ kakvu u nacističkom novogovoru Klemperer (2007: 12) prepoznaje dodijeljenju vozačima autoutrka, tenkistima ili vojnicima općenito. Slična se resemantizacija dogodila i s riječi *drug* koja postaje dominantno zastupljen i poželjan oblik oslovljavanja. Važno je primijetiti kako su obje te riječi, *drug* i *radnik*, i nakon pada socijalističke paradigme ostale ideološki obilježene te su se našle u dijametralno suprotnom položaju – stigmatizirane i tabuizirane. Slična je situacija s riječi *komunist*, koja u novogovoru socijalističke Jugoslavije ne označuje tek pripadnika komunističke partije ili pristalicu određenih političkih nazora, nego funkcionira i kao složena identitetna i karakтерна odrednica. Primjer je takvog isticanja rečenica:

- (10) **Komunisti** u JNA uvijek su imali osjećaj odgovornosti za sprovođenje fundamentalnih pitanja i stavova politike SK, jer su – kao **komunisti** i kao vojnici – shvatili i znali njihov značaj za budućnost naše zajednice i njen prosperitet. (VJ, 16. 1. 1971., str. 3)

U posthladnoratovskom vremenu toj se riječi također nije vratilo neutralno značenje, nego je postala odrednica kojom se označenog u nekoj raspravi smjera gotovo potpuno diskvalificirati.¹⁵ Nasuprot pozitivnim resemantizacijama, neki su inače

¹⁵ Tako u suvremenom diskursu određenog dijela konzervativno-desnog političkog spektra u zemljama bivšeg Istočnog bloka upravo je karakteristično etiketirati „komunističkim“ sve fenomene suprotstavljene toj političkoj orijentaciji, čak i ako su prototipno (neo)liberalni te kao takvi s komunizmom ne mogu imati veze. Dovoljno je spomenuti mađarskog premijera Viktora Orbána, koji je svoju prvu izbornu pobjedu izgradio na etiketiranju „komunističkom“ neoliberalne politike prethodne socijaldemokratske vlade, ili pak sličnu situaciju u hrvatskom medijskom prostoru. Takva pojmovna pomutnja uklapa se u dominantan (neo)liberalni novogovor jer s jedne strane održava negativne konotacije pojma *komunist*, dok s druge strane prikriva stvarno stanje stvari.

neutralni pojmovi zadobili i vrijednosno izrazito negativno određenje. Takvi su pojmovi npr. *nacionalizam*, *kapitalizam*, *klerikalizam*, *katoličanstvo*, *religija*, *emigracija*, *privatno vlasništvo*, *elita* i sl. Još bolje do izražaja dolazi i snažniji učinak ostavlja kada se, ono što se želi afirmirati, izravno suprotstavi onomu što se želi difamirati i tabuizirati, kao u rečenicama:

- (11) *I prema mišljenju Ivana Šibera (Fakultet političkih nauka) Čičak predstavlja jednu orijentaciju – katoličku, nacionalističku s demagoškim pozivanjem na X sjednicu CK SKH, bez uvažavanja njene temeljne poruke: jedinstva klasnog i nacionalnog.* (VJ, 21. 1. 1971., str. 5)
- (12) *Revolucija ruši moć birokracije, tehnokracije, pretvara državne poslove u općenarodne poslove i na taj način dovodi u pitanje funkciju koju je država imala u predrevolucionarnom periodu.* (VJ, 21. 1. 1971., str. 8)

Naposljetku, govoreći o semantičkom nijansiranju i kontrastiranju, zanimljivo je obratiti pozornost na još jedan vrlo formulaičan tekstni oblik koji Klemperer (2007: 138) smatra indikativnim i vrijednim proučavanja, a to su osmrtnice i oglasi o rođenju u tiskovinama. Naime, kako je riječ o visoko shematiziranoj vrsti tekstova koji tematiziraju temeljne stvari ljudskog života, prisutnost elemenata novogovora u njima doista može biti indikator njegove uspješnosti u nastojanju da postane sveprisutan. Analizom osmrtnica u obrađenim brojevima *Vjesnika* može se uočiti zanimljivo supostojanje različitih inačica koje odgovaraju različitim svjetonazorskim sustavima, kao npr. *voljeni drug – dragi pokojnik*; *preminuo – blago preminuo – blago u Gospodinu preminuo* i sl. Naravno, za bilo kakve relevantne zaključke valjalo bi obraditi veći broj osmrtnica u većem vremenskom razdoblju i u pogodnijoj tiskovini, budući da one u *Vjesniku* nisu objavljivane u većem broju.

3. Suvremeni novogovor

Suvremeni se novogovor osjetno razlikuje od novogovora koji se prethodno analizirao, no bez obzira na to u ovom se radu smatra kako ga odlikuje dovoljan broj ključnih odrednica da bismo ga mogli imenovati tim pojmom. Činjenica da je taj novogovor znatno teže uočiti nego onaj iz 1970-ih može se pripisati ponajprije dvama uzrocima – nepostojanju vremenske distance i suptilnijem, perfidnijem modusu djelovanja ideologije. Kao što je napomenuto, tom se kategorijom može prije svega obuhvatiti pojmove (neo)liberalnog ekonomskog diskursa koji se danas pokazuju sveprisutnima i predstavljaju prirodna, zatim „zapadnocentrične“ i globalističke kulturno-političke koncepte za koje vrijedi isto, te neke primjere specifične za kontekst Hrvatske ili zemalja bivšeg Istočnog bloka.

Prva skupina pojmova prisutna je u suvremenom tisku u velikim količinama i zadnjih godina dominira novinskim prostorom, bez obzira na to je li riječ o vanjskopolitičkim ili unutarnjim temama. U mnogim jezicima danas, pod utjecajem globalizacijskih kretanja, sadržani su elementi univerzalnoga neoliberalnoga novogovora koje Bourdieu i Wacquant (2001) nazivaju „the new planetary vulgate“, a kao uzorke takvoga jezičnoga stanja spomenuti autori izdvajaju izraze: *globalizacija, fleksibilnost, upravljanje, nulta tolerancija, multikulturalizam*, na koje se nadovezuju univerzalni „postmoderni rođaci“ poput: *manjina, etnicitet, identitet, fragmentarnost, ljudska prava* i sl. U posljednja dva desetljeća pojavile su se i nove: *mirovni proces, nacionalna sigurnost, prijateljska vatra, međunarodna zajednica*. Kada je riječ o pojedinačnim ili sklopovima riječi svojstvenim za hrvatske prilike visokom se čestotnošću izdvajaju: *slobodno tržište, restrukturiranje, strukturne reforme, recesija, fleksibilnost, poduzetništvo, (anti-)poduzetnička klima, investicijska klima, kapital, menadžerstvo, konsenzus, kompromis, socijalno partnerstvo, revizija prava, socijalni transferi, štednja, stabilizacija, realni sektor, javni sektor, stručnjaci, eksperti, izvrsnost, analitičari, agencije, kreditni rejting*.

Sesar i Vidović (2001: 621) upozorile su i na često bizaran i patetičan spoj poetskih i političkih elemenata u novogovoru. I dok je taj spoj bilo lako uočiti u primjerima socijalističke Jugoslavije, u suvremenom govoru često prolazi neprimijećen. Pa ipak, takvi su spojevi vrlo učestali, kao što pokazuju i sljedeći primjeri s metaforom rata:

- (13) *U široj regiji vodi se žestoka borba za privlačenje ulagača, pa ako ne shvatimo kako investitori idu tamo gdje ih iskreno traže i žele, izgubit ćemo tu bitku.* (GL, 30. 11. 2012., str. 17)

3.1. Mistifikacijski instrumentarij – ublažavanje stvarnosti

Prva odlika suvremenoga novogovora u javnom diskursu jest mistifikacija rečenog koja se postiže uporabom vrlo stručnog i teže razumljivog leksika.

- (14) *Sve bi to rezultiralo višim stupnjem društvene pravednosti, poboljšanjem investicijske klime te smanjivanjem, ako ne i anuliranjem, deficita državnog proračuna i stabilizacijom kreditnog rejtinga države* – komentirao je Kovačević. (VL, 28. 12. 2012., str. 6)
- (15) *Iz tih razgovora proizlazi, između ostalog, gotovo jednoglasna ocjena da se na dosadašnji način više ne može, da su nužne sveobuhvatne reforme, bolni duboki rezovi u potrošnji, drastične promjene u navikama.* (GL, 27. 12. 2012., str. 37)

- (16) *Prvo, radno zakonodavstvo se mora liberalizirati. Poduzetniku treba dati mogućnost da efikasno povećava ili smanjuje broj zaposlenih ovisno o tržišnim potrebama.* (GL, 30. 11. 2012., str. 17)

Lako je uočiti kako se u navedenim primjerima pribjegava vještoj eufemizaciji pri prenošenju osjetljivog sadržaja ili kada bi obraz (Yule, 2007: 61) onoga tko daje informaciju u javnosti mogao biti doveden u pitanje. Kao što se vidi, stvaran i, za onog tko daje informaciju, neugodan sadržaj zamjenjuje se pozitivnim. Tako u (13) donošenje određenih gospodarskih mjera može rezultirati *nižim stupnjem društvene nepravde* (koja svakako postoji u društvu), no poseže se za afirmativnim imenovanjem te će sve to rezultirati *višim stupnjem društvene pravednosti*. Jedan od čestih mistificirajućih postupaka jest uporaba riječi stranoga podrijetla umjesto imenovanja njihovih referenata općepoznatim domaćim riječima. Time se prikriva stvarni (negativno označeni) sadržaj, a u klasičnoj retorici takav postupak naziva se „restrictio mentalis“. Različiti se ekonomski, društveno-politički i socijalni termini mogu rastegnuti ili značenjski (is)prazniti do te mjere da se u svijesti ljudi izgubi njihova temeljna oznaka. Umjesto da se govori o *uklanjanju* ili *ponišťavanju manjka* ili *popravljanju kreditne sposobnosti*, poseže se za blažim i zamagljenim izrazima *anuliranje deficita* i *stabilizacija kreditnog rejtinga*. Izraz koji ne gubi na neodređenosti i mistificiranju u prošlom i sadašnjem sustavu, spasonosno rješenje kako opravdati nemogućnost ikakve promjene ili uvođenje „nepopularnih mjera“, svakako je svemoćna *reforma* (14). Ona je nekada bila oznaka za oduzimanje imovine (*agrarna*), uvođenje novih samodoprinosa, poreza i drugih nameta, a danas se njezino značenjsko polje proširilo na sužavanja prava brojnih skupina građana, poskupljenja, u blažoj varijanti premješťaj radnika na druga radna mjesta, a u bolnijoj varijanti za davanje otkaza (u tom slučaju još je prošireno *restrukturiranje*). Na taj način nazivi gube svoju glavnu ulogu, a to je da budu označitelji jasno izdvojenih koncepata. Smišljenim izborom riječi općeg značenja naglašava se avangardnost rješenja koja se sugeriraju, nepostojanje alternative, prirodnost, opći konsenzus mjerodavnih itd.

I drugi načini mistifikacije gotovo su identični kao u novogovoru socijalizma, samo što je riječ o novim etiketama: kraticama i metonimijama (*EU, EK, NATO, MMF, EBRD, ECB, Bruxelles, Strasbourg*, nazivi kreditnih agencija, drugih (novih i starih) centara moći i sl.)¹⁶. Ono što u usporedbi s ranije opisivanim novogovorom

¹⁶ Zanimljivo je primijetiti kako popis „novih“ kratica i metonimija ocrta većim dijelom ključne točke onoga što Michael Hardt i Antonio Negri (2009: 12) nazivaju „Imperijem“, odnosno „novim oblikom suverenosti“ u nastajanju, koji je mrežne naravi, a kao primarne elemente ima „dominantne nacionalne države, nadnacionalne institucije, velike kapitalističke korporacije i druge sile.“

izostaje jest inkluzivnost ostvarena nekim od mogućih jezičnih sredstava. Doista, u slučaju suvremenog ekonomskog novogovora ta je karakteristika znatno rjeđa, što se može objasniti upravo svjesnim držanjem superiorne distance i zaklanjanjem iza tobožnje stroge, objektivne stručnosti, kao i težnjom fragmentiranja društvenog tkiva, budući da se tim novogovorom osporava ideja društvene solidarnosti. U nekim se slučajevima ipak pribjegava personaliziranju diskursa radi ostvarivanja snažnije persuzivnosti, kao što je to u sljedećem primjeru s uporabom adhortativnog imperativa i ekspresivnim pozivanjem na „nas i našu djecu“:

- (17) ***Strukturne reforme danas znače bolji život nama i našoj djeci sutra i prekosutra. Bez njih nećemo imati ni ovo što danas imamo. Pa ako one znače reviziju socijalnih prava – revidirajmo ih! Ako znače, a znače, smanjenje broja zaposlenih u državnoj administraciji, smanjimo ga! Ako znače nastavak privatizacije – nastavimo je! Bez obzira na lažnu sliku koja je o njoj stvorena.***“ (VL, 29. 12. 2012., Obzor, str. 8)

Tako oprimjereni diskurs širi ekonomske pojmove na najraznovrsnija područja ljudskog života, implicitno omogućujući i širenje temeljnih postulata paradigme koju predstavlja, pa tako i uvjerenja da je sve roba i da sve svoju vrijednost stječe na slobodnom tržištu. Do koje se mjere takva uvjerenja jezikom ugrađuju u svijest i ne shvaća se dok se novogovor današnjice ne suoči s nekim drugim razdobljima. Tako je sintagma *ljudski resursi* danas postala sasvim široko prihvaćena i nesporna, dok je nešto više od pola stoljeća ranije Klemperer (2011: 165) zabilježio zgranutost svojih suvremenika njezinim ustaljivanjem u nacističkom govoru zapisavši: „Materijal, rekao je, u najboljem su slučaju koža, kosti i crijeva životinjskog tijela, a govoriti o ljudskom materijalu znači podcjenjivati duhovno, ono što je uistinu ljudsko u čovjeku.“ Nesporno je kako se danas izraz *ljudski resursi* toliko ustalio da je teško ne dovesti ga u vezu s raspolaganjem *prirodnim resursima*: rudama, gorivom, biomasom i sl., čime se veliki dio populacije u novom planetarnom poretku svodi na iskoristivost i davanje energije, ali i isključuje kao aktivne sudionike u politici. To isključivanje velikih dijelova društva u politici te suspenziju zakona koja vodi u totalitarni sustav Agamben (2006) naziva *biopolitikom*.¹⁷

¹⁷ Agambenov pojam biopolitike dijeli zajedničke točke, ali se i ponešto razlikuje od Foucaultova, koji ga izvodi iz svog pojma *biomoći* te njime označuje rastuću brigu sustava za biološko blagostanje populacije, a radi što učinkovitijeg upravljanja njom i njezinim „potencijalima“. Paradoksalno, biopolitika – shvaćena agambenovski ili foucaultovski – svoje izvorište pronalazi u istim razdobljima i na istim mjestima kao i humanizam: u novovjekovnom „otkriću čovjeka“ i prosvjetiteljskom kultu racionalnosti.

3.2. Nove i stare klase

Za novogovor današnjice nije karakteristično samo da potiskuje političko premješ-tajući težište moći, nego nerijetko to političko i napada pridajući mu negativne vri-jednosti te afirmirajući nasuprot njega ono „stručno“. Dobar su primjer učestala hvaljenja tehnokratskih vlada, pozivanje političkih vlada da slušaju i konzultiraju „stručnjake“ te predstavljanje političkog kao ometajućeg čimbenika struci na putu prema uspjehu (18). Nasuprot radnicima kao „herojima“ socijalističkog novogovo-ra, tu ulogu u suvremenom novogovoru najvećim dijelom preuzimaju poduzetnici, poslovni ljudi i menadžeri, ljudi koji „stvaraju“ bogatstvo, koji pokazuju kako se može i treba „uspjeti“, a zatim i na općenitijoj razini svi oni koji se daju podvesti pod općenit i neodređen pojam „stručnjaka“ (19). Ako pak u fokusu nisu menadžeri i poduzetnici, kao njihov antipod i (uz *građane*) najšire adresirana kategorija pojav-ljuju se *potrošači*. Slijedom toga bivanje *odgovornim potrošačem* uvrštava se i u programe građanskog odgoja, a nekada nedodirljiva kategorija *radničkih prava* ve-likim je dijelom u novogovoru današnjice istisnuta sintagmom *potrošačkih prava*.¹⁸ Heroizacija „stručnjaka“ kompatibilna je heroizaciji znanosti na koju upozorava Žižek (2008: 71) tvrdeći kako je znanost u sekulariziranim društvima preuzela temeljne ideološke funkcije religije – davanje nade i cenzuru. Sukladno tomu znanost jest pokretačka snaga, a gomilanje znanja u određenim centrima povećat će jaz iz-među bogatih i zemalja „trećeg svijeta“, te će postati pouzdano i moćno sredstvo pri uspostavi dominacije u novom svjetskom poretku (Lyotard, 2005).

Da je to tako, moglo se u medijskom prostoru vidjeti i za nedavnih rasprava o različitim biopolitičkim pitanjima (zdravstveni odgoj, umjetna oplodnja, ...), kada su se svi protagonisti – i sekularni i klerikalni – uporno pozivali na „znanstvenu dokazanost“ kao krunski argument. Nadalje, za razliku od političara, čije je uživa-nje u prekomjernoj raskoši stigmatizirano i u okvirima danas dominantne paradig-me, „uspjeh“ poduzetnika razlog je zbog kojeg se njihovom bogatstvu dodjeljuje pozitivno vrijednosno određenje, te ga se predstavlja i kao nešto sasvim prirodno (20):

- (21) *Berlusconi nije proveo strukturalne reforme jer nije htio izgubiti popu-larnost i birače. Na koncu je morao odustati od premijerskog položaja i vladu prepustiti nestranačkim profesorima na čelu s Marijem Montijem. No ni ta nestranačka vlada nije mogla provesti sve reforme koje je prihva-*

¹⁸ Pojava je to koja potvrđuje teze iz kasnijih radova Zygmunta Bauman da se moderno društvo proizvođača preobrazilo u postmoderno društvo potrošača, u kojem „sloboda pojedinca“ podrazumi-jeva slobodu i razmjernu personalizaciju potrošnje; slobodu na kupnju životnog stila. Usporediti npr. Bauman (2005).

*tila, jer ih je **blokirao parlament** u kojem su opet **prevladali sitni interesi pojedinih političara** pod utjecajem lobija.* (VL, 29. 12. 2012., Obzor, str. 2)

- (22) *Nadali smo se kako ćemo u vlasti vidjeti **dokazane eksperte** ili **ljude koji su vlastitim primjerom pokazali što znači uspjeti**...* (VL, 29. 12. 2012., Obzor, str. 7)
- (23) *Kad je netko punih 20 godina na vodećim **menadžerskim pozicijama** u bankama i naftnoj industriji, nije nikakvo čudo da je legalno **zaradio milijune eura**. Pa ako je k tome hedonist, **prirodno je** da je dio imetka pretvorio u **vrijedne nekretnine, vile na atraktivnim lokacijama** u kojima provodi **slobodne trenutke sa svojim najbližima**.* (GL, 30. 11. 2012., str. 32)

Poveznica između prethodno opisane kategorije suvremenog novogovora i one koja bi se mogla odrediti kao globalistička jest i često predstavljanje različitih političko-ekonomskih međunarodnih organizacija kao opcija bez alternative, izbora koji se moraju odabrati. Napredak neke zemlje prikazuje se slijedom toga kao linearn teleološki proces koji na svom cilju ima poistovjećivanje sa zemljama Zapada te integraciju u vladajući međunarodni poredak, a prate ga pojmovi kao što su *modernizacija, osuvremenjivanje, stabilizacija, regija, pridruživanje, poveziva-nje, eurointegracija, europeizacija, globalizacija* itd. U Hrvatskom je medijskom prostoru ta pojava bila osobito zastupljena uoči referenduma o pristupanju EU-u, a nastavila se i kasnije, o čemu svjedoče i rečenice poput:

- (24) *Hrvatska, kao prva država koja je iz rata prošla proces izgradnje države te je nadomak **EU**, država je na koju i partneri u **Bruxellesu**, kao i **SAD-u**, računaju kao na **faktor stabilnosti i europeizacije regije**.* (VL, 28. 12. 2012., str. 3)
- (25) *Ni jedna europska država **ne može samostalno biti sila** u današnjem **globaliziranom svijetu**.* (VL, 29. 12. 2012., str. 12)

Srodnu skupinu činili bi i primjeri koji pod krinkom globalizma i multikulturalizma zapadnocentrični okvir vrijednosti i zapadnu paradigmu moderne promoviraju kao univerzalnu kategoriju, a također se mogu povezati s dominantnim liberalnim strujanjima. Iako se na tu manifestaciju novogovora detaljnije ne osvrćemo, vrijedi spomenuti kako se njome mogu obuhvatiti i neka nastojanja usmjerena političkoj korektnosti. Naime, iako Granić (2009: 425) ističe kako političku korektnost ne valja poistovjetiti s novogovorom jer je ona nešto sasvim suprotno, neki oblici šire shvaćene političke korektnosti doista mogu biti i elementi novogovora. Riječ je o primjerima u kojima se, objašnjava Žižek (2008: 118), tolerancija javlja kao ideo-

loška kategorija kojoj je cilj sakriti društvene konflikte i održavati određeni *status quo* u odnosima moći. Uz to su se u posljednjem desetljeću pojavili i izrazi: *mirovni proces*, *nacionalna sigurnost*, *prijateljska vatra*, *međunarodna zajednica*. Sve one danas otjelovljuju misterij u čiju moć ne valja sumnjati, u suprotnom onaj tko njih niječe ili nije s njima u suglasju mogao bi u suvremenom društvu, u kojem *pravne institucije rade svoj posao*, biti okvalificiran kao *euroskeptik*, *militant*, *nacionalist*, *protivnik održivog razvoja i međunarodnog poretka* ili onaj koji *ugrožava nacionalne interese*.¹⁹

Posljednje manifestacije novogovora na koje bi ovaj rad želio upozoriti zapravo su svojevrsna reakcija na novogovorne manifestacije prošloga sustava, odnosno njihovi funkcionalni ekvivalenti. Kao i drugi opisani primjeri, i ti pojmovi često cirkuliraju a da se ne primjećuje njihova ideologiziranost, premda im je ona immanentna. Riječ je o već spomenutoj novoj semantizaciji pojma *komunizam*, zatim o pojmovima kao što su *partizan*, *partizanština*, *udbaš*, *udbaški*, *socijalizam*, *ljevičarstvo*, *totalitarizam*, *lustracija*, *dekomunizacija*, *tuđmanizam*, *demokracija*, *ideologija*, *režim* i sl. Riječ je dijelom o slučajevima svojstvenim za Hrvatsku i bivši Istočni blok, a dijelom o globalno rasprostranjenim primjerima koji na ovom području specifično funkcioniraju. Zajedničko im je to što se mogu povezati uz posthladnoratovsku liberalnu ideologiju i u njezinim temeljnim postavkama naći svoju ukorijenjenost. Strategija je suvremenog novogovora, kada su ti pojmovi u pitanju, ta da se pojmovima vezanim za naslijeđe prošlog sustava prida izrazito negativna vrijednost, a pojmovima vezanim za postkomunističku stvarnost izrazito pozitivna, što ponekad ide sve do potpunog vrijednosnog izjednačavanja nacizma i komunizma, pa i socijalizma, jednako etiketiranih pojmovima *totalitarizam* ili jednostavno *režim*, nasuprot kojih se kao neupitna vrijednost, ne-ideologizirana, ne-režimska, ističe zapadna liberalna predstavnička demokracija.

4. Zaključak

Novogovor je nesumnjivo šire zastupljena, univerzalna pojava koja se ne može pripisati samo totalitarnim sustavima dvadesetog stoljeća. Iako primjeri novogovora iz tog razdoblja ostaju prototipni, najlakše uočljivi te nam iz današnje perspektive

¹⁹ U tom nizu riječi koje je (neo)liberalni diskurs stigmatizirao i ostrakirao u nastojanju da okameni uspostavljeni *status quo* našao se i pridjev *radikalan*. Sintagma *radikalne politike*, umjesto značenjskih implikacija odlučnosti, temeljitosti i dosljednosti, poprimila je primarno značenje ekstremizma i fanatizma, čime se zatvorio prostor prizivanju bilo kakvih *radikalnih promjena*. Stoga Laclau i Mouffe (2014) pozivaju na rehabilitaciju te riječi zagovaranjem tzv. *radikalno-demokratske koalicije* kao protuteže dominantnim političkim silnicama.

najcjelovitije potvrđuju uočena obilježja novogovora, usporedno prepoznavanje tih obilježja i u dominirajućim diskursima današnjice upozorenje je na to da prisutnost ideologije i njezino širenje te djelovanje jezikom nije prošla stvarnost, iščezla padom Berlinskog zida. Istraživanje novogovora u prošlosti i današnjici važno je zbog razumijevanja načina oblikovanja i širenja vladajućih sustava vrijednosti jezikom, shvaćanja (re)produkcije odnosa moći te osvještavanja o različitim skrivenim implikacijama koje dominantni diskursi sadržavaju i šire. Takvo istraživanje pridonosi razumijevanju odnosa jezika i izvanjezične stvarnosti u oba smjera; osvjetljava važne čimbenike izvanjezičnog univerzuma koji se odražavaju u jeziku, ali i načine na koje jezik djeluje oblikujući taj univerzum. Ovaj rad nastojao je pridonijeti tom razumijevanju upozorivši na to kako su se značajna obilježja jednog zanimljivog razdoblja povijesti Hrvatske u socijalističkoj Jugoslaviji odrazila u novogovoru tog razdoblja te, također, opisavši kako je taj novogovor u navedenom razdoblju djelovao na svoje suvremenike. Osim toga upozoreno je kako moguće povući paralele između novogovora razdoblja socijalističke Jugoslavije i pojedinih idioma koji se javljaju danas u Hrvatskoj i na globalnoj razini, nastojeći tako makar površinski problematizirati neke koncepte koji se u suvremenom svijetu predstavljaju kao samorazumljivi, prirodni, ideološki neopterećeni i objektivni, te tako naznačiti potencijalne pravce nekim budućim, opsežnijim i sustavnijim istraživanjima. U članku smo pokazali kako su na upražnjena mjesta iz prijašnjeg razdoblja došle nove jedinice, a zanimanje vladajućih i moćnih za jezičnu higijenu te mistifikaciju riječima kako bi (za)štitili svoje interese nimalo nije splasnulo. Rečeno suvremenim novogovorom – to zanimanje samo je znak kako *institucije pravne države rade svoj posao*.

Izvori i literatura

Izvori

1. *Globus*, 30. studenog 2012.
2. *Globus*, 27. prosinca 2012.
3. *Večernji list*, 28. prosinca 2012.
4. *Večernji list*, 29. prosinca 2012.
5. *Vjesnik*, 16. siječnja 1971.
6. *Vjesnik*, 19. siječnja 1971.
7. *Vjesnik*, 20. siječnja 1971.
8. *Vjesnik*, 21. siječnja 1971.
9. *Vjesnik*, 24. veljače 1971.
10. *Vjesnik*, 25. veljače 1971.

Literatura

- Agamben, Giorgio (2006). *Homo sacer: Suverena moć i goli život*. Zagreb: Multimedijalni institut.
- Bekić, Darko (1988). *Jugoslavija u hladnom ratu*, Zagreb: Globus.
- Bauman, Zygmunt (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*, New York: Open University Press.
- Bourdieu, Pierre (1992). *Što znači govoriti*, Zagreb: Naprijed.
- Bourdieu, Pierre, Loïc Wacquant (2001). Neoliberal newspeak: notes on the new planetary vulgate. *Radical Philosophy* 108: 1–6.
- Bugarski, Ranko (2001). *Lica jezika: Sociolingvističke teme*, Beograd: Čigoja štampa.
- Cameron, Deborah (1995). *Verbal Hygiene*, London – New York: Routledge.
- Cichońska, Maria, Branko Kuna (2011). Lata osiemdziesiąte w nowomowie chorwackiej i polskiej. Małczak, Leszek, Paulina Pycia, Anna Ruttar, ur. *Chorwacja lat osiemdziesiątych XX wieku: Kultura – język – literatura*, Katowice: Uniwersytet Śląski, Wydawnictwo Gnome, 99–114.
- Derrida, Jacques (2002). *Sablasti Marxa*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Eagleton, Terry (1991). *Ideology. An Introduction*, London – New York: Verso.
- Fairclough, Norman (1992). *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity Press.
- Felman, Shoshana (1993). *Skandal tijela u govoru: Don Juan s Austinom ili zavođenje na dva jezika*, Zagreb: Naklada MD.
- Foucault, Michel (1980). Power and strategies. Foucault, Michel, *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings, 1972–1977*. New York: Pantheon, 134–145.
- Foucault, Michel (1994). *Znanje i moć*, Zagreb: NZ Globus.
- Fukuyama, Francis (1994). *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Głowiński, Michał (1990). *Nowomowa po polsku*, Warszawa: PEN.
- Granić, Jagoda (2009). Jezična stvarnost: novogovor u užem izboru. Granić, Jagoda, ur. *Jezična politika i jezična stvarnost*, Zagreb: HDPL, 423–432.
- Habermas, Jürgen (1988). *Filozofski diskurs moderne: dvanaest predavanja*, Zagreb: Globus.
- Hardt, Michael, Antonio Negri (2009). *Mnoštvo. Rat i demokracija u doba Imperija*, Zagreb: Multimedijalni institut.
- Ivas, Ivan (1988). *Ideologija u govoru*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.
- Klemperer, Victor (2007). *Bilježnica filologa*, Zagreb: Disput.
- Kryžan-Stanojević, Barbara (2010). Eurogovor – novogovor današnjice. *Riječki filološki dani* 8. Rijek: Filozofski fakultet, 741–755.
- Lacan, Jacques (1993). *The Seminar. Book III. The Psychoses, 1955–56*. London:

Routledge.

Laclau, Ernesto, Chantal Mouffe (2014). *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics*. London – New York: Verso.

Liotard, Jean-François (2005). *Postmoderno stanje: izvještaj o znanju*. Zagreb: Ibis-grafika.

Orwell, George (2003). *Nineteen Eighty-Four*, New York: Plume.

Radelić, Zdenko (2006). *Hrvatska u Jugoslaviji*, Zagreb: Školska knjiga.

Sesar, Dubravka; Vidović, Ivana (2001). *Jednoslovlje i jezična kultura ili što je novogovor učinio hrvatskome jeziku, Drugi hrvatski slavistički kongres: zbornik radova I.*, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 617–624.

Škiljan, Dubravko (2000). *Javni jezik*, Zagreb: Antibarbarus.

Topić, Tanja (2004). Elektronski mediji u BiH: reguliranje u uvjetima nezvaničnog međunarodnog protektorata. *Međunarodne studije* 2: 97–115.

Van Dijk, Teun (2004). Discourse, knowledge and ideology: Reformulating old questions and proposing some new solutions. Pütz, Martin, JoAnne Neff-van Aertselaer, Teun A. van Dijk, ur. *Communicating Ideologies. Multidisciplinary Perspectives on Language, Discourse and Social Practice*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 5–38.

Van Dijk, Teun (2006). Discourse and manipulation, *Discourse and society*, 17.2: 359–383.

Yule, George (2007). *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

Zemskaja, Elena Andreevna (2000). *Novojaz, new speak? Nowomowa... Čto dal'se? Russkij jazyk konca XX stoletija (1985–1995)*. Moskva.

Žižek, Slavoj (2008). *O nasilju*, Zagreb: Naklada Ljevak.

Adresa autora

Branko Kuna
Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Lorenza Jäger 9
31000 Osijek
E-mail: bkuna@ffos.hr

Zvonimir Glavaš
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
HR-10000 Zagreb
E-mail: zvglavas@ffzg.hr

NEWSPEAK – TODAY’S VULGATE

Newspeak is seen as a sociolect of limited politocracy which aims to take over the functions of general language. When (any) government speaks language that favors its interests, it can be said that this is a form of Newspeak. This paper seeks to identify, describe and compare patterns of Newspeak recorded in the Croatian journalism in 1971 and in the present. Newspeak and its basic features can be identified in both periods and it may be concluded that it reflects the force movement of dominant power centers. At the same time, Newspeak actively replicates that power in each period. The change of socio-political system brought new linguistic elements, and the interest of the ruling elite in linguistic hygiene, semantic changes of words and mystification of reality has not diminished at all.

Keywords: Newspeak; Croatian print media; ideologems; manipulation; mystification; ideology; socialism; liberalism.